

ТІНЬОВИЙ СЕКТОР В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Подмазко О.М.

Одеський інститут фінансів

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

Проблема визначення місця тіньової економіки в економіці України з'явилась одночасно з початком вивчення цієї проблеми. Перші оцінки тіньової економіки відносяться до кінця 1980-х – початку 1990-х рр., коли країна ще входила до складу СРСР. Тоді рівень тіньової економіки визначався в 10-12% ВВП [1].

Проаналізуємо індикатори, які дозволяють стверджувати про наявність і динаміку тіньової економіки у складі національної економіки України.

1. Рівень монетизації економіки оцінює ступінь насичення економіки грошима. Рівень монетизації економіки України почав зростати з 20,7% в 2001р., досягнувши 62,3% у 2013 р. (рис. 1). Однак даний рівень практично в 2 рази нижче, ніж у розвинутих країнах. Це свідчить, що значна частина економіки, як би не існує і не обслуговується національною грошовою одиницею. Тобто є прихованою або тіньовою економікою.

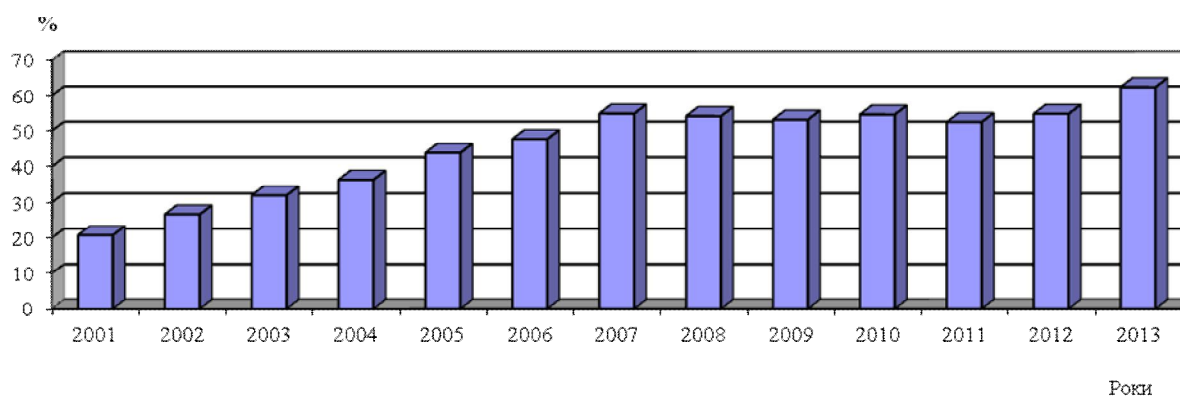

Рис. 1. Рівень монетизації економіки
(джерело: складено на підставі [2])

2. Питома вага готівки (M_0) у загальній грошовій масі (M_3). Як можна побачити, даний показник зменшився з 40,1% в 2001 р. до 26,16% в 2013 р. (рис. 2). Попри те, що за розглянутий період значно збільшилась кількість дебетових і кредитових пластикових карток, їх використання в товарообігу в Україні і досі залишається на вкрай низькому рівні. Постійно обговорюється введення в обіг купюр більшого номіналу, наприклад в 1000 гривень. Таким чином, це зменшення свідчить не про зменшенні частки тіньової економіки, а про те, що значна частина операцій, які здійснювались в гривні (через нестабільність гривні, більш прискіпливу перевірку гривневих трансакцій фінансовим моніторингом та НБУ, національні особливості тощо) перейшла від використання гривні до використання готівкової вільно конвертованої валюти (в основному долара США).

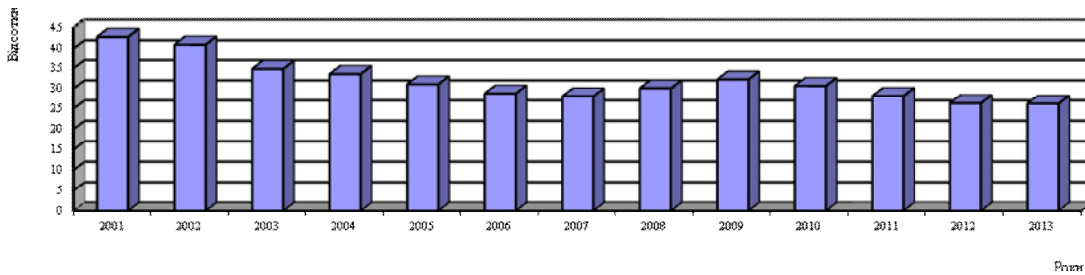

Рис. 2. Питома вага готівки в грошовій масі (складено на підставі [2])

3. Наступний індикатор, за яким можна судити про наявність тіньової економіки є витік капіталу. Згідно з дослідженнями Світового фінансового співтовариства (GFI) незаконні фінансові потоки з України за 2001-2010 рр. склали 109,53 млрд. дол. США (рис. 3), які в середньому склали 10,95 млрд. дол. США щорічно. І хоча тенденція останніх років свідчить про зниження відтоку капіталу, але це пов'язано зі світовою економічною кризою, яка сильно вплинула на базові галузі української економіки, що призвело до зниження доходів їх власників і, як наслідок, відбулося зниження незаконного вивезення капіталу з країни.

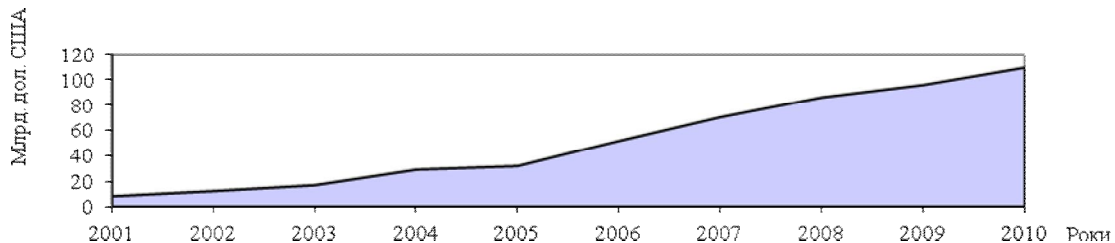

Рис. 3 Незаконні фінансові потоки за 2001-2010 рр. (наростаючим підсумком) (складено за даними [3])

4. Ще одним індикатором є індекс економічної свободи. Український індекс економічної свободи є низьким і характерним для слаборозвинених країн, а не для країн з трансформаційною економікою і тим більш розвинених країн. У 2014 р. індекс економічної свободи досяг значення рівного – 49,3 (рис. 4). Дана величина не тільки менше рівня розвинутих країн, який склав – 84,1, але навіть середньосвітового рівня – 60,3. Такий низький рівень індексу не сприяє легальному розвитку підприємницької діяльності, що стимулює підприємців мігрувати з легального в тіньовий сектор економіки.

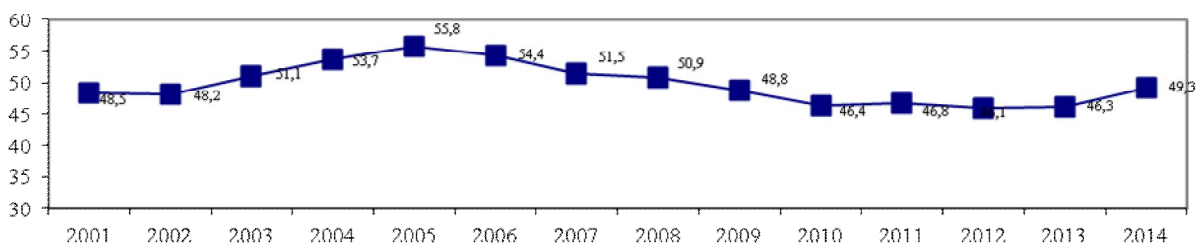

Рис. 4. Динаміка індексу економічної свободи України за 2001-2014 рр. (складено за даними [4])

Новий податковий кодекс повинен поліпшити нормативно-правову базу, проте останні дослідження міжнародних організації показали, що існуючі нормативні та бюрократичні обмеження економічної діяльності не зменшилися [5].

Таким чином, аналіз перерахованих індикаторів показує, що тіньова економіка у сучасній Україні існує. Тому оцінка масштабів тіньового сектора України є надзвичайно актуальною у даний час.

Рівень тіньової економіки згідно з оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України зріс з 10% у 1990 р. до 50% ВВП у 1999 р.. Надалі він мав тенденцію до зменшення, досягнувши 28% ВВП у 2003 р.. Надалі внаслідок збільшення податкового та адміністративного тиску на бізнес, а згодом і світової економічної кризи, він знову став рости поки не досяг рівня 35% ВВП у 2013 р. [6]. Однак оцінки рівня тіньової економіки України Світовим банком та Державним комітетом статистики України істотно відрізняються від оцінки українського міністерства (рис. 5).

Така розбіжність може пояснюватися наступними факторами:

– розходженням і недосконалістю використовуваних методик, так Міністерство економічного розвитку і торгівлі України розраховує рівень тіньової економіки як інтегральний показник (використовуються методи: метод «витрати населення – роздрібний товарообіг», монетарний метод, електричний метод, фінансовим метод і метод збитковості підприємств), а наприклад Світовий банк використовує МІМІС-метод;

– високий рівень тіньової економіки робить негативний впливає на імідж діючої влади, знижуючи кредитний рейтинг економіки і можливість залучати ресурси від міжнародних організацій. Як наслідок відбувається коректування рівня тінзації економіки в меншу сторону з боку державних органів.

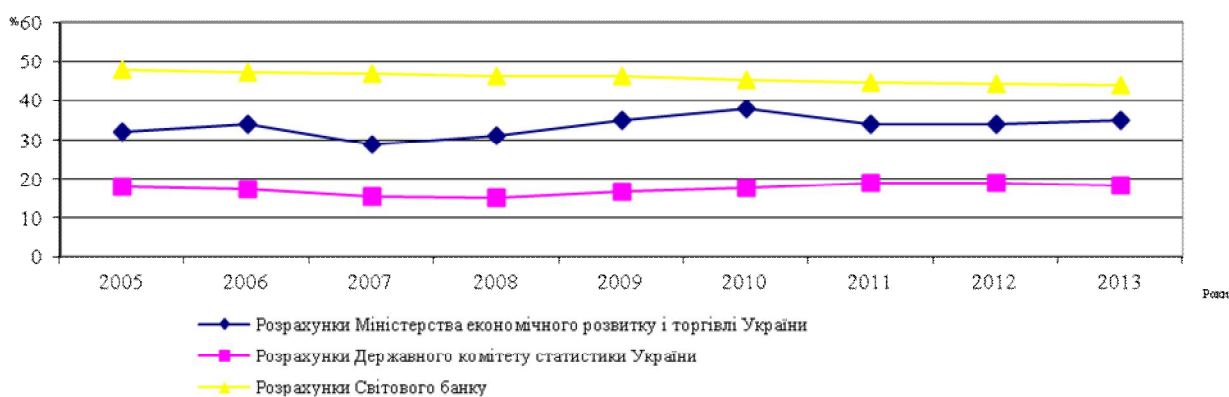

Рис. 5. Динаміка масштабів тіньової економіки України, (% ВВП)

(складено на підставі [6; 7; 8; 9])

Однак, зрозуміло – масштаби тіньової економіки в Україні вже перевищили безпечну величину (граничним значенням для України є рівень в 30% ВВП [10]).

Для подальших досліджень використовуємо оцінку рівня тіньової економіки за МІМІС-методом, яку для Світового банку робив Шнейдер Ф.. При розрахунку врахуємо, що Державна служба статистики України при розрахунках офіційного ВВП вже враховує тіньову економіку, а тому згідно з Методичними рекомендаціями розрахунку рівня тіньової економіки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [6] при розрахунках ВВП, будемо зменшувати розрахований рівень тіньової економіки на цей відсоток який вже врахований при розрахунку ВВП:

$$Y_{SH} = Y''_{SH} \cdot (1 - Y'_{SH}/100), \quad (1)$$

де Y_{SH} – фактичний рівень тіньової економіки;
 Y''_{SH} – рівень тіньової економіки розрахований обраним методом;
 Y'_{SH} – рівень тіньової економіки розрахований Державної служби статистики України
Відобразимо зміну розмірів ВВП та тіньової економіки (рис. 6).

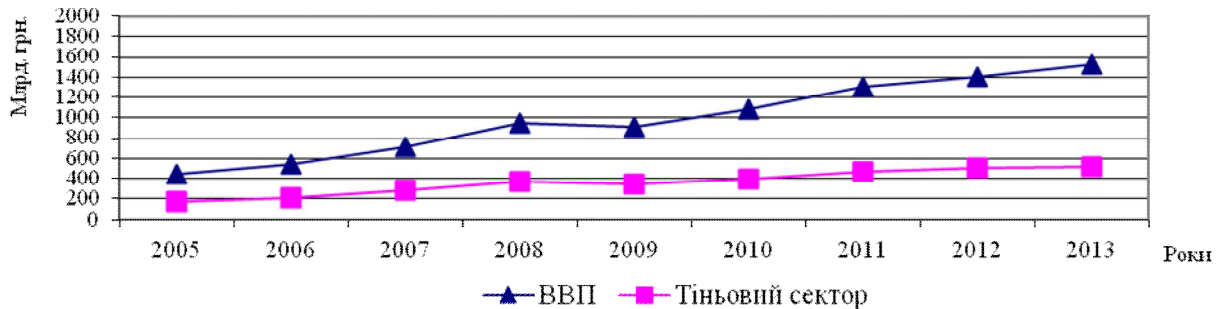

Рис. 6. Динаміка ВВП та тіньової економіки (розраховано на підставі [7; 8; 9])

Поведінка кривих (рис. 6), що відображає динаміку ВВП та тіньової економіки, можна умовно розділити на два періоди. Перший період – 2005-2007 рр. – на даному відрізку обидві криві піднімаються вгору, що збігається з такою ж тенденцією і в гривневому еквіваленті. При цьому спостерігається збільшення відстані між ними, тобто офіційний ВВП зростає більш швидкими темпами, ніж ВВП, що створюється в тіньовій економіці, це свідчить про деяке відносно зменшення масштабів тіньової економіки в економіці України. Другий період – 2008-2010 рр. – характеризується падінням ВВП, як в легальному секторі економіки, так і в тіньовому секторі економіки (хоча падіння в тіньовій економіці було менш значним), викликане глобальною економічною кризою. Це означає, що в період кризи частина підприємців збільшила свою участь у тіньовому секторі економіки, що є одним з методів зниження витрат для виживання в умовах кризи.

Визначивши обсяг тіньового сектора економіки та його динаміку розрахуємо повний обсяг ВВП України (рис. 7).

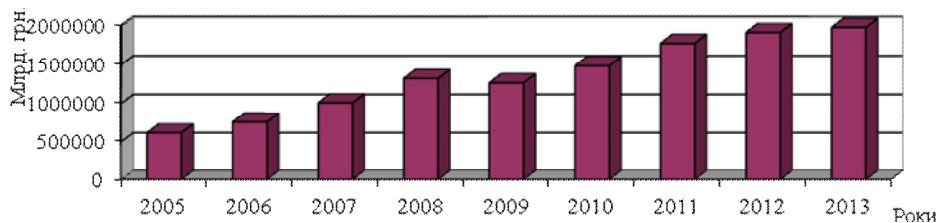

Рис. 7 Повний обсяг ВВП, з урахуванням тіньової економіки (розраховано автором)

Отже, в Україні поруч з легальною економікою виникла і діє тіньова економіка, яка за своїми масштабами не поступається їй. Як можемо бачити, крім величезних масштабів тіньової економіки, сталася її фактична інституціоналізація. Таким чином, можемо говорити про те, що економіка України сьогодні є двохсекторною і включає: легальний і тіньовий

сектора економіки. В даний момент тіньова економіка відіграє роль своєрідного стабілізатора, даючи домогосподарствам роботу і тим самим, згладжуючи соціальний конфлікт, що виник у суспільстві.

Література

1. Корягина Т.Н. Теневая экономика в России: истоки и структурные изменения / Т.И. Корягина // Политэконом. – 1997. – № 1. – С. 39-48.
2. Офіційний веб - сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
3. Kar D. Illicit financial flows from developing countries: 2001-2010 / Dev Kar, Sarah Freitas. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iff.gfintegrity.org/documents/dec2012Update/Illicit_Financial_Flows_from_Developing_Countries_2001-2010-HighRes.pdf.
4. Офіційний веб - сайт Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.heritage.org.
5. Doing business 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org.
6. Офіційний веб - сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua.
7. Офіційний веб - сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Schneider F. Shadow economies all over the world new estimates for 162 countries from 1999 to 2007 / F. Schneider, A. Buehn, C. E. Montenegro. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2010/10/14/000158349_20101014160704/Rendered/PDF/WPS5356.pdf.
9. Size and Progression of the Shadow Economies of Turkey and Other OECD Countries from 2003 to 2013: Some New Facts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekonomitek.org/pdf/no5_10_friedrich_schneider.pdf.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України №60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm.
11. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. [Електронний ресурс] / Н.С. Поповенко, О.В. Ганенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 1 (2). – С. 126-132. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n1.html>